

«Για τη θεσμοθέτηση της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και άλλες διατάξεις»

ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΓΙΑ ΤΟ ΣΧΕΔΙΟ ΝΟΜΟΥ ΤΟΥ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΙΣΗΣ

Περίληψη

Το παρόν σημείωμα εξετάζει το σχέδιο νόμου για τους φορείς κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας. Σε πρώτο στάδιο, επιχειρείται μια εννοιολογική αποσαφήνιση των βασικών όρων του νομοσχεδίου. Στην συνέχεια, παρουσιάζονται συνοπτικά οι δύο σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας. Με βάση τα παραπάνω, πραγματοποιείται, σε τρίτο στάδιο, μια πρώτη αποτίμηση του νομοσχεδίου. Σε τέταρτο στάδιο, παρουσιάζονται μια σειρά από παραδείγματα κοινωνικών επιχειρήσεων από την διεθνή εμπειρία ικανών να στηρίξουν ένα εναλλακτικό υπόδειγμα συγκρότησης της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Τέλος, διατυπώνονται μια σειρά προτάσεων για την συστηματική ενασχόληση της Αριστεράς, τόσο από προγραμματική όσο και από κινηματική άποψη, με το αναπτυσσόμενο αυτό πεδίο.

Συντάκτες: Γιάννης Ευσταθόπουλος σε συνεργασία με τον Βαγγέλη Κουμαριανό

1/11/2010

*Το κείμενο επικαιροποιήθηκε στις 22/8/2011 με βάση το σχέδιο νόμου που κατατέθηκε στη Βουλή

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Εισαγωγή.....	3
2. Εννοιολογική αποσαφήνιση.....	4
2.1 Διεθνείς ορισμοί της «Κοινωνικής Οικονομίας».....	4
2.2 Ορισμός κοινωνικής οικονομίας στο σχεδίου νόμου	7
2.3 Ορισμοί «Κοινωνικών Επιχειρήσεων»	7
2.4 Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	9
2.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις 1ης ενότητας	12
3. Θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας.....	15
3.1 Προσέγγιση σε όρους μη κερδοσκοπικής οργάνωσης (Non-profit organisation approach)	15
3.2 Προσέγγιση σε όρους αλληλέγγυας οικονομίας (economie solidaire)	16
4. Πρώτη αποτίμηση του σχεδίου νόμου	16
4.1 Αμφισβήτηση του Κράτους Πρόνοιας.....	16
4.2 Κίνδυνος επικράτησης πελατειακών σχέσεων & εγκλωβισμού ανέργων σε μια δευτερογενή επισφαλή αγορά εργασίας.....	17
4.3 Χρηματοδοτικοί πόροι για την Κοινωνική Οικονομία	19
Στο νομοσχέδιο, διακρίνονται οι ακόλουθες πηγές χρηματοδότησης (συμπεριλαμβάνονται και τα φορολογικά κίνητρα):.....	19
4.4 Το σχέδιο νόμου εμπεριέχει σημαντικές ασάφειες	21
5. Παραδείγματα εναλλακτικής προσέγγισης της κοινωνικής οικονομίας από την διεθνή και εγχώρια εμπειρία	23
5.1 Εταιρίες συνεταιρισμένης εργασίας στην Ισπανία	23
5.2 Οι θέσεις της Izquierda Unida για την κοινωνική οικονομία.....	25
5.3 Scor (Γαλλία)	25
5.4 Παραδείγματα από την Ελλάδα	27
6. Συμπεράσματα	29

1.Εισαγωγή

Λόγω του θεμελιακού του χαρακτήρα, το νομοσχέδιο του Υπουργείου Εργασίας & Κοινωνικής Ασφάλισης «Για τη θεσμοθέτηση της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και άλλες διατάξεις» παρουσιάζει καθοριστική σημασία για το μέλλον της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα. Αξίζει να σημειωθεί ότι το σχέδιο νόμου φαίνεται να προωθεί μια εκδοχή της κοινωνικής οικονομίας προσανατολισμένης στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και στην εργασιακή ένταξη ατόμων από ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Υπό την συγκεκριμένη άποψη, η κοινωνική οικονομία εκλαμβάνεται ως υπολειμματικό τομέα της καπιταλιστικής οικονομίας, με πρωτεύουσα αποστολή την διόρθωση «αποτυχιών» της αγοράς ή/και του κράτους. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να επισημανθεί ότι, με βάση την εμπειρία της τελευταίας δεκαετίας στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα (π.χ. ευρωπαϊκά προγράμματα), διακρίνονται σοβαροί κίνδυνοι εκφυλισμού του θεσμού με την επικράτηση πελατειακών σχέσεων μεταξύ Τοπικής Αυτοδιοίκησης και εργαζομένων στις εν λόγω επιχειρήσεις ή ακόμα, μεταξύ κράτους και επιχειρήσεων στις οποίες αναθέτονται τα έργα που προκηρύσσονται από τα Επιχειρησιακά Προγράμματα του ΕΣΠΑ.

Συνολικά, το σχέδιο νόμου για τις κοινωνικές επιχειρήσεις φαίνεται να ασπάζεται δύο από τα βασικά χαρακτηριστικά του πλαισίου άσκησης πολιτικής στην Ελλάδα κατά την τελευταία 15ετία, είτε (α) την εφαρμογή νεοφιλελεύθερων αρχών στην οργάνωση της οικονομίας και της κοινωνικής πολιτικής (στην προκειμένη περίπτωση αμφισβήτηση κράτους πρόνοιας & εμπορευματοποίηση κοινωνικών υπηρεσιών) **σε συνδυασμό** (β) με την διαιώνιση του πελατειακού κράτους μέσω επέκτασής του σε νέους θεσμούς και χρηματοδοτικούς πόρους (π.χ. εξωτερίκευση υπηρεσιών της Τ.Α σε κοινωνικές επιχειρήσεις με κοινοτική χρηματοδότηση).

Όπως εξετάζεται στον παρόν σημείωμα, η εν λόγω προσέγγιση βρίσκεται στον αντίποδα μιας εναλλακτικής εκδοχής της κοινωνικής οικονομίας, που ανάγεται,

αντιθέτως, σε μια ελπιδοφόρα προοπτική για την υπέρβαση των κοινωνικών και εισοδηματικών ανισοτήτων της νεοφιλελεύθερης παγκοσμιοποίησης. Από την συγκεκριμένη οπτική, η κοινωνική οικονομία προάγει την διαμόρφωση και εδραίωση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος, προσανατολισμένο στην ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών, την κοινωνική δικαιοσύνη, την οικονομική δημοκρατία, την αειφορία και την εδραίωση μια ανανεωμένης συλλογικής ηθικής.

Με βάση τα παραπάνω, το παρόν σημείωμα επιχειρεί να απαντήσει σε τέσσερα θεμελιώδη ερωτήματα:

- Τι ορίζουμε, με βάση την διεθνή εμπειρία και βιβλιογραφία, ως «κοινωνική οικονομία» και «κοινωνικές επιχειρήσεις»;
- Ποιες αντιλήψεις της κοινωνικής οικονομίας συνυπάρχουν σήμερα σε θεωρητικό επίπεδο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής;
- Σε ποια αντίληψη της κοινωνικής οικονομίας υπάγεται το υπό εξέταση νομοσχέδιο;
- Ποιες εναλλακτικές μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων μπορούν, με βάση την διεθνή εμπειρία, να αντιπροταθούν;

2. Εννοιολογική αποσαφήνιση

2.1 Διεθνείς ορισμοί της «Κοινωνικής Οικονομίας»

Τόσο η «κοινωνική οικονομία» όσο και η «κοινωνική επιχείρηση» δεν αποτελούν αυστηρά οριοθετημένες έννοιες. Όπως σημειώνει η Μ.Μητροσύλη (2007), η συνύπαρξη διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων δυσχεραίνουν την ανάπτυξη ενός ορθολογικού δημόσιου διαλόγου που να στηρίζεται στην αποδοχή κοινών κριτηρίων και ορισμών για την κοινωνική οικονομία. Ως εκ τούτου, κρίνεται απαραίτητη, σε πρώτο στάδιο, η αποσαφήνιση των σχετικών εννοιών.

Ορισμός CIRIEC:

Το CIRIEC¹ συγκαταλέγεται μεταξύ των κορυφαίων ερευνητικών δικτύων² στα θέματα κοινωνικής, συνεταιριστικής και δημόσιας οικονομίας, με 15 ενεργά παραρτήματα στην Ευρώπη, την Βόρεια/Νότια Αμερική και την Ασία. Σε πρόσφατη έκθεση, για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής, ο εν λόγω φορέας προτείνει τον εξής ορισμό της κοινωνικής οικονομίας³:

*Μια σειρά από ιδιωτικές και τυπικά οργανωμένες επιχειρήσεις, που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, οι οποίες δημιουργήθηκαν για να καλύψουν τις ανάγκες των μελών τους **διαμέσου της αγοράς** με την παραγωγή προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών, ασφαλιστικών και χρηματοοικονομικών, όπου η διαδικασία λήψης αποφάσεων και η διανομή κερδών ή πλεονασμάτων μεταξύ των μελών δεν συνδέονται άμεσα με το κεφάλαιο ή τις εισφορές των εκάστοτε μελών, τα οποία διαθέτουν από μία ψήφο. Η κοινωνική οικονομία συμπεριλαμβάνει **επίσης** ιδιωτικές, τυπικά δομημένες οργανώσεις που είναι αυτόνομες ως προς τη λήψη αποφάσεων και επιτρέπουν την ελεύθερη συμμετοχή ενδιαφερομένων, **οι οποίες προσφέρουν μη εμπορευματικές (αγοραίες) υπηρεσίες σε νοικοκυριά** και τα πλεονάσματα των οποίων, στο μέτρο που υφίστανται, δεν επιτρέπεται να τα οικειοποιούνται οι οικονομικοί παράγοντες που τις δημιουργούν, ελέγχουν ή χρηματοδοτούν.*

Όπως προκύπτει από τον παραπάνω ορισμό, οι οργανισμοί που συγκροτούν την έννοια της κοινωνικής οικονομίας διακρίνονται συνοπτικά σε:

- Οργανισμούς (επιχειρήσεις) που δραστηριοποιούνται «εντός της αγοράς» (συνεταιρισμοί, «εταιρίες συνεταιρισμένης εργασίας», κ.λπ.).
- Οργανισμούς που παρέχουν κοινωνικές υπηρεσίες (π.χ. σε νοικοκυριά) και που δεν επιδιώκουν την επίτευξη κέρδους ή οικονομικού πλεονάσματος (φιλανθρωπικές οργανώσεις, κοινωνικές και εθελοντικές οργανώσεις, σωματεία, κλπ).

¹ International Center of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy <http://www.ciriec.ulg.ac.be/>

² **Εξίσου σημαντικό δίκτυο αποτελεί και το EMES** <http://www.emes.net>

³ CIRIEC (2007) *The social economy in the European Union*, commissioned by the European Economic and Social Committee. Η σύνοψη στα ελληνικά είναι διαθέσιμη στον παρακάτω σύνδεσμο http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/EL_WEB-2.pdf

Ορισμός Social Economy Europe:

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, ο «επίσημος» ορισμός της κοινωνικής οικονομίας έχει διατυπωθεί από το *Social Economy Europe* (πρώην CEP-CMAF)⁴. Ο οργανισμός αυτός εκπροσωπεί τους φορείς της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη. Σύμφωνα με τον εν λόγω οργανισμό⁵:

«οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας είναι οικονομικοί και κοινωνικοί φορείς παρόντες σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, οι οποίοι συστήνονται προκειμένου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των πολιτών. Πάνω από όλα χαρακτηρίζονται από το σκοπό τους: ένα διαφορετικό τρόπο διοίκησης και διαχείρισης που διαρκώς συνδυάζει το κοινό συμφέρον, την οικονομική επίδοση και τη δημοκρατική λειτουργία. Η κοινωνική οικονομία περιλαμβάνει συνεταιρισμούς, αυτοδιαχειριζόμενα - αλληλοβοηθητικά ταμεία υγείας, συλλόγους και ιδρύματα καθώς επίσης και νέες μορφές επιχειρήσεων που μοιράζονται τις αξίες που ορίζονται από τις αρχές του Καταστατικού Χάρτη της Κοινωνικής Οικονομίας Ευρώπης (...) Οι επιχειρήσεις και οι οργανισμοί κοινωνικής οικονομίας, είναι κυρίως ενεργοί στους ακόλουθους τομείς: κοινωνική ασφάλιση, κοινωνικές υπηρεσίες και υπηρεσίες υγείας, ασφαλιστικές υπηρεσίες, τραπεζικές υπηρεσίες, τοπικές υπηρεσίες, εκπαιδευτικό σύστημα, εκπαίδευση και έρευνα, κοινωνικό τουρισμό, ενέργεια, υπηρεσίες καταναλωτή, βιομηχανική και αγροτική παραγωγή, χειροτεχνία, δόμηση, αστικό περιβάλλον και συνεταιρισμοί στέγασης, συνεταιριστική εργασία καθώς επίσης και στους τομείς του πολιτισμού, των σπορ και του ελεύθερου χρόνου. (...) Η κοινωνική οικονομία δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και μπορεί να ανταποκριθεί στις προκλήσεις της εποχής, όπως για παράδειγμα στην αύξηση της παραγωγής όχι μόνο μέσω υψηλού αριθμού απασχολημένων, αλλά και μέσω νέων τεχνολογιών. Συμβάλλει επίσης, στην κοινωνική συνοχή των ευάλωτων τομέων της κοινωνίας».

Όπως και στην περίπτωση του CIRIEC, ο ορισμός αυτός είναι ευρύς και συμπεριλαμβάνει φορείς που δραστηριοποιούνται τόσο στο αγοραίο όσο και στο μη αγοραίο τμήμα της οικονομίας.

⁴ <http://www.socialeconomy.eu.org/>

⁵ Κοινωνική Οικονομία Ευρώπης, «Αντιπροσωπεύοντας και προωθώντας την κοινωνική οικονομία στην Ευρώπη», 2008. http://www.socialeconomy.eu.org/IMG/pdf/SocialEconomyEurope-GR_2_.pdf

2.2 Ορισμός κοινωνικής οικονομίας στο σχεδίου νόμου

Η κοινωνική οικονομία ορίζεται ως «το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων».

2.3 Ορισμοί «Κοινωνικών Επιχειρήσεων»

Ορισμός CIRIEC:

Το CIRIEC ορίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως:

*«οργανώσεις ένταξης ή άλλου κοινωνικού σκοπού που δραστηριοποιούνται στην αγορά και υιοθετούν διάφορες νομικές μορφές (...) Γνωστές σε γενικότερες γραμμές ως **κοινωνικές επιχειρήσεις**, ασχολούνται σε συστηματική βάση με την παραγωγή προϊόντων ή/και υπηρεσιών, έχουν υψηλό βαθμό αυτονομίας και ουσιαστικό επίπεδο επενδυτικού ρίσκου, στηρίζονται στην μισθωτή εργασία και είναι προσανατολισμένες στην αγορά, υπό την έννοια ότι ένα ουσιαστικό τμήμα των εσόδων τους προέρχεται από την αγορά (υπηρεσίες που παρέχονται απευθείας στους χρήστες) ή από συμβατικές (προγραμματικές) συναλλαγές με τις δημόσιες αρχές».*

Ορισμός EMES:

Στην ίδια περίπτωση λογική, το επίσης κορυφαίο ευρωπαϊκό δίκτυο για την κοινωνική οικονομία European Research Network (EMES) ορίζει τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως:

*"μη κερδοσκοπικές ιδιωτικές οργανώσεις που παρέχουν αγαθά ή υπηρεσίες που συνδέονται άμεσα με τον ρητό στόχο **να ωφελήσουν την κοινότητα**. Στηρίζονται σε μια συλλογική δυναμική που εμπλέκει διάφορους τύπους ενδιαφερομένων στα διοικητικά συμβούλια, αποδίδουν μεγάλη σημασία στην αυτονομία τους και φέρουν οικονομικούς κινδύνους που απορρέουν από τη δραστηριότητά τους ».*

2.4 Ορισμός Κοινωνικής Επιχείρησης στο Σχέδιο Νόμου

Το σχέδιο νόμου διακρίνει δύο κατηγορίες οργανισμών της κοινωνικής οικονομίας:

- Τον «Φορέα Κοινωνικής Οικονομίας» που περιγράφεται ως «κάθε φορέας που προάγει την κοινωνική ωφέλεια, την κοινωνική προσφορά και την αλληλεγγύη, με καταστατικό σκοπό την παροχή αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικού και συλλογικού σκοπού. Οι φορείς αυτοί λειτουργούν βασιζόμενοι στη δημοκρατική και συμμετοχική μορφή διαχείρισης».

- **Τον «Φορέα Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας»** που περιγράφεται ως *«κάθε φορέας με επιχειρηματική δραστηριότητα που προάγει την κοινωνική ωφέλεια και την κοινωνική προσφορά, έχοντας ως αποκλειστικό του καταστατικό σκοπό την παροχή αγαθών και υπηρεσιών κοινωνικού σκοπού είτε υποστηρίζοντας κοινωνικό ή συλλογικό σκοπό μέσω των επιχειρηματικών του δράσεων»*. Ειδικότερα, το σχέδιο νόμου προβλέπει την ίδρυση Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης (Κοιν.Σ.Επ.), *«ως Φορέας Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, είναι αστικός συνεταιρισμός, που διαθέτει εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα, μέλη της οποίας μπορούν να είναι είτε φυσικά πρόσωπα, είτε φυσικά πρόσωπα και νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου. Τα μέλη συμμετέχουν σε αυτήν με μια ψήφο, ανεξάρτητα από το ύψος της εισφοράς του κάθε μέλους και ανεξάρτητα από τα μερίδια που αυτό κατέχει»*.

Η πρόβλεψη δύο κατηγοριών οργανισμών φαίνεται να αναπαράγει τις δύο μεγάλες κατηγορίες δραστηριοτήτων που εντάσσονται στους διεθνείς ορισμούς της κοινωνικής οικονομίας, είτε οργανισμούς που δραστηριοποιούνται εντός της αγοράς («φορείς κοινωνικής επιχειρηματικότητας») και εκτός («φορείς κοινωνικής οικονομίας»).

Κοινό παρανομαστή των δύο κατηγοριών φορέων κοινωνικής οικονομίας συνιστά η αναφορά στην εξυπηρέτηση **«συλλογικού σκοπού»** που ορίζεται ως *«η προώθηση των δράσεων συλλογικότητας και η προστασία των συλλογικών αγαθών μέσω αναπτυξιακών και κοινωνικών πρωτοβουλιών τοπικού, περιφερειακού ή ευρύτερου χαρακτήρα. Ως τέτοιες δράσεις νοούνται ιδίως οι πολιτιστικές, οι περιβαλλοντικές, οι οικολογικές δραστηριότητες, η ανάδειξη τοπικών προϊόντων, οι παροχές κοινωνικών υπηρεσιών»*.

Συνεπώς, οι προαναφερθέντες «διεθνείς» ορισμοί της κοινωνικής επιχείρησης συμπίπτουν, σε γενικές γραμμές, με τον ορισμό που υιοθετείται στο σχέδιο νόμου για τους φορείς κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας. Κοινό παρανομαστή των ορισμών (διεθνών και εγχώριων) αποτελεί η εκπλήρωση κοινωνικού σκοπού ή/και η υποστήριξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων. Η διεθνής εμπειρία επιβεβαιώνει πράγματι ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις δραστηριοποιούνται προνομιακά στα δύο αυτά πεδία (Defourny, Nissens, 2008).

Η εκτίμηση αυτή επιβεβαιώνεται από την πρόβλεψη στο νομοσχέδιο τριών κατηγοριών κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων:

- i. **«Συλλογικού Σκοπού»,** οι οποίες αφορούν την παραγωγή προϊόντων και παροχή υπηρεσιών για την ικανοποίηση των αναγκών της συλλογικότητας (πολιτισμός, περιβάλλον, οικολογία, εκπαίδευση, παροχές κοινής ωφέλειας, αξιοποίηση τοπικών προϊόντων, διατήρηση παραδοσιακών δραστηριοτήτων και επαγγελμάτων, κ.α.) που προάγουν το τοπικό και συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την ενδυνάμωση της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης».
- ii. **«Ένταξης»,** που αφορούν την ένταξη στην οικονομική και κοινωνική ζωή και στην αγορά εργασίας των ατόμων που ανήκουν στις Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού».
- iii. **«Κοινωνικής Φροντίδας»,** που αφορούν την παροχή προϊόντων και υπηρεσιών προνοιακού χαρακτήρα σε συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, όπως οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες, τα βρέφη, τα παιδιά, τα άτομα με αναπηρία και τα άτομα με χρόνιες παθήσεις».

Συμπερασματικά, δεν είναι σαφές σε τι βαθμό η προωθούμενη μορφή της κοινωνικής οικονομίας συμπεριλαμβάνει μια ουσιαστική, με βάση την διεθνή εμπειρία, κατηγορία οργανισμών που αναπτύσσουν αγοραίες δραστηριότητες και των οποίων ο «συλλογικός σκοπός» (όπως αυτό ορίζεται στον παρόν σχέδιο νόμου) περιορίζεται σε μια δικαιότερη κατανομή του παραγόμενου πλούτου και στον έλεγχο της επιχείρησης από τους ίδιους τους εργαζόμενους (όπως π.χ. στην Γαλλία με τις *Scoop* και στην Ισπανία με τις *Sociedades Laborales*). Αυτή η κατηγορία επιχειρήσεων θα μπορούσε δυνητικά να ενταχθεί στους «φορείς συλλογικού σκοπού» λόγω της αναφοράς στην προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της τοπικής και περιφερειακής ανάπτυξης και την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής. Αντιθέτως, σαφώς πιο στοχευμένη είναι η αναφορά του νομοσχεδίου για δράσεις κοινωνικής φροντίδας και ένταξης (συλλογικού σκοπού και ένταξης).

2.4 Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα και στο εξωτερικό

Παραδείγματα δραστηριοτήτων κοινωνικής οικονομίας:

Με βάση την διεθνή εμπειρία, η κοινωνική οικονομία παρουσιάζει σήμερα ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που συμπεριλαμβάνει:

- Την **αλυσίδα «παραγωγή/συναλλαγή/κατανάλωση»** (συνεταιρισμοί εργαζομένων, καταναλωτικοί και παραγωγικοί συνεταιρισμοί, συνεταιριστικές τράπεζες, αλληλέγγυα χρηματιστικά προϊόντα, τοπικά συστήματα συναλλαγών, «δίκαιο» εμπόριο, κ.ά.).

- **Ειδικές κοινωνικές οργανώσεις** (γυναικών, νέων, ανέργων, αγροτουριστικές, κ.ά.).
- **Δράσεις που αναπτύσσονται σε συνεργασία με το κράτος** (προγράμματα και επιχειρήσεις ένταξης ευπαθών κοινωνικών ομάδων).
- **Οργανώσεις που στοχεύουν στην ικανοποίηση νέων κοινωνικών αναγκών ή/και την αγοραιοποίηση των υπηρεσιών του Κράτους Πρόνοιας** (π.χ. υπηρεσίες προς τα άτομα, όπως φύλαξη παιδιών και βοήθεια σε ηλικιωμένους, υπηρεσίες για την βελτίωση της ποιότητας διαβίωσης, υπηρεσίες πολιτισμού).

Η εν λόγω ποικιλομορφία αποτελεί έκφραση των ιδιαίτερων τοπικών, πολιτισμικών και άλλων συνθηκών (π.χ. κοινωνικό κεφάλαιο) που επικρατούν σε κάθε χώρα.

Με βάση τον «διεθνή» ορισμό, η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα αναπτύσσεται σε δύο διακριτά πεδία (συνεταιρισμοί & «κοινωνικές επιχειρήσεις» προνοιακού χαρακτήρα):

- Στο «αγοραίο» τμήμα της κοινωνικής οικονομίας, συμπεριλαμβάνονται οι αστικοί και αγροτικοί συνεταιρισμοί. Οι αστικοί συνεταιρισμοί διακρίνονται σε παραγωγικούς, καταναλωτικούς, προμηθευτικούς, πιστωτικούς, μεταφορικούς και τουριστικούς. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι στην Ελλάδα, τόσο σε μελετητικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο άσκησης πολιτικής, **ο ευρύτερος μη προνοιακός συνεταιριστικός τομέας δεν φαίνεται να συγκαταλέγεται στην έννοια της κοινωνικής οικονομίας**. Το γεγονός αυτό ενέχει σοβαρούς κινδύνους δεδομένου ότι καταγράφονται, τόσο στο εξωτερικό όσο και στην Ελλάδα, αξιόλογες πρωτοβουλίες παραγωγικών αστικών συνεταιρισμών (π.χ. «εργατικές κολεκτίβες», κ.λπ.) που δεν λαμβάνονται υπόψη από τις ασκούμενες πολιτικές.
- Ως αποτέλεσμα, η επικρατούσα αντίληψη περί κοινωνικής οικονομίας παρουσιάζει προνοιακό χαρακτήρα, είτε αυτό αφορά τα χαρακτηριστικά των παρεχόμενων υπηρεσιών (κοινωνική φροντίδα), είτε την στελέχωση των οργανώσεων (ένταξη ευπαθών ομάδων). Η αύξηση του αριθμού προνοιακών φορέων κοινωνικής οικονομίας οφείλεται σε διάφορους παράγοντες όπως, μεταξύ άλλων, η εφαρμογή αυστηρών περιοριστικών δημοσιονομικών πολιτικών, ο περιορισμός της κρατικής κοινωνικής πολιτικής, η εξασθένηση των άτυπων οικογενειακών δικτύων, η επέκταση των φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού και φτώχειας, η

αποβιομηχάνιση και η παραγωγική αποδυνάμωση ολόκληρων περιοχών⁶. Δεν θα πρέπει να παραβλεφθεί ο καταλυτικός ρόλος της Ε.Ε αναφορικά με τις ευρωπαϊκές πολιτικές και τα προγράμματα που εφαρμόζονται στην χώρα (χρηματοδότηση δράσεων για την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και την ενδυνάμωση της τοπικής κοινωνίας μέσω της κοινωνικής οικονομίας).

Επιχειρήσεις της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα (*προνοιακή αντίληψη)

Πηγή: (Σακελλαρόπουλος, Οικονόμου, 2007)

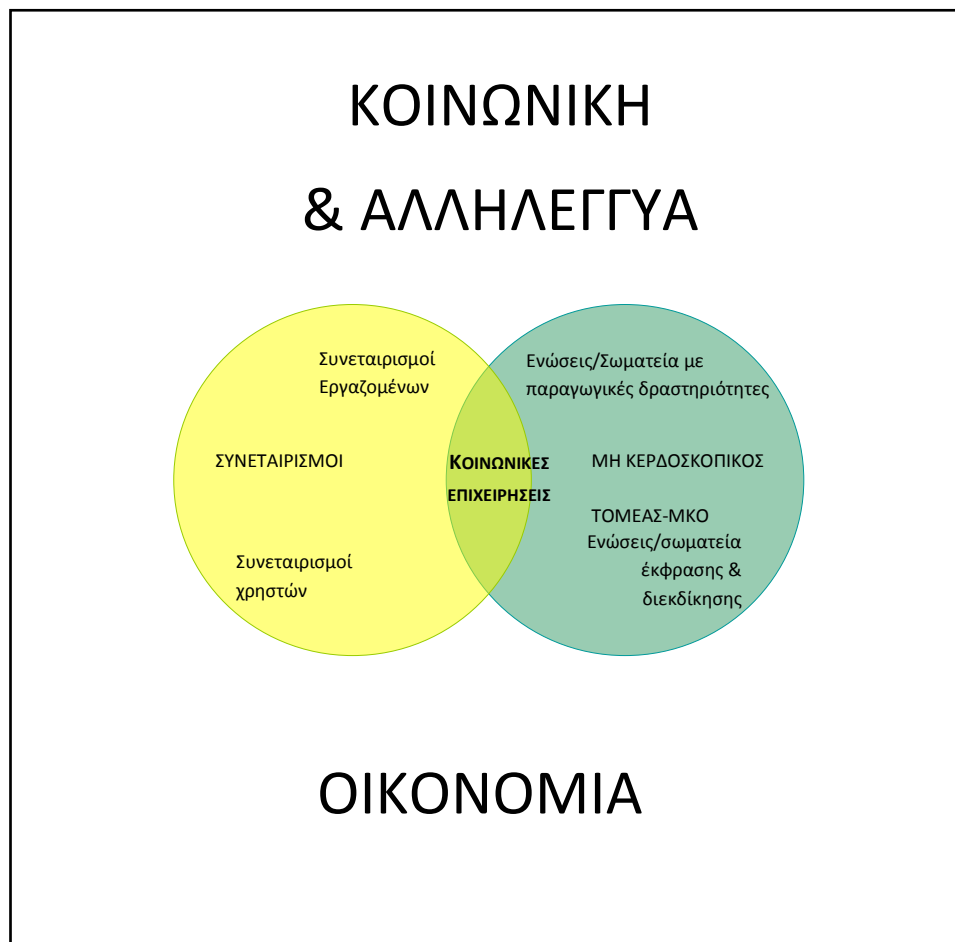
- **Οι συνεταιρισμοί γυναικών** (αγροτουριστικοί ή αστικοί): Πρόκειται κυρίως για αγροτικούς συνεταιρισμούς γυναικών εμπορικού χαρακτήρα, οι οποίοι συνδέονται στενά με την ανάπτυξη της τοπικής παραγωγικής δραστηριότητας, της οικιακής οικονομίας και της οικοτεχνίας, παρέχοντας απασχόληση σε γυναίκες αγροτικών περιοχών όπου οι ευκαιρίες για εργασία είναι περιορισμένες. Σήμερα στην Ελλάδα λειτουργούν πάνω από εκατό γυναικείοι συνεταιρισμοί.
- **Η Εταιρία Περιορισμένης Ευθύνης (Ε.Π.Ε):** Η ίδρυση Ε.Π.Ε. με τη μορφή κοινωνικών επιχειρήσεων είναι πρόσφατη εξέλιξη η οποία συνδέεται με τις δραστηριότητες που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια του EQUAL κατά την περίοδο 2001-2005. Κύριο χαρακτηριστικό των εταιριών αυτών είναι πρώτον, η σημαντική συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης και των κοινωνικών εταιριών στο εταιρικό τους κεφάλαιο και δεύτερον, το γεγονός ότι απασχολούν αποκλειστικά άτομα που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.
- **Οι κοινωνικοί συνεταιρισμοί περιορισμένης ευθύνης για άτομα με ψυχοκοινωνικά προβλήματα** οι οποίοι διέπονται από το νόμο 2716 / 1999. Η ιδιαίτερη μορφή τους συνδέεται με το γεγονός ότι αποτελούν παραγωγικές και εμπορικές μονάδες που μπορεί να δραστηριοποιούνται σε οποιαδήποτε οικονομική δραστηριότητα και στις οποίες απασχολούνται τουλάχιστον κατά το 1/3 άτομα με ψυχικές ασθένειες. Με αυτό τον τρόπο επιτελούν έναν τριπλό ρόλο: παρέχουν κοινωνική αποκατάσταση, προσφέρουν επαγγελματική δραστηριότητα και εξασφαλίζουν οικονομική αυτάρκεια στα άτομα με σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα. Σήμερα λειτουργούν στη χώρα περίπου 70 Κοι.Σ.Π.Ε.
- **Η Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία (Α.Μ.Κ.Ε.):** Βασικό χαρακτηριστικό των Α.Μ.Κ.Ε. είναι η μη διανομή κερδών στους εταίρους, αλλά η επανεπένδυσή τους στην εταιρεία. Το μοντέλο αυτό εταιρείας αναπτύχθηκε στην Ελλάδα ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1990, σε σχέση με την παροχή, κατά κύριο λόγο, κοινωνικών υπηρεσιών. Αποτελεί την βασική μορφή που παίρνουν οι οικονομικές δραστηριότητες των ατόμων με αναπηρία.
- **Το Σωματείο:** Τα σωματεία αποτελούν ενώσεις προσώπων που επιδιώκουν μη κερδοσκοπικό σκοπό. Παρέχουν υπηρεσίες σε κοινωνικά ευπαθή τμήματα του πληθυσμού.
- **Το Κοινωνικό Ίδρυμα:** Το κοινωνικό ίδρυμα συστήνεται με βάση την ύπαρξη περιουσίας που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση κοινωνικών σκοπών σύμφωνα με τη θέληση του ιδρυτή. Στην Ελλάδα λειτουργούν αρκετά κοινωνικά ιδρύματα τα οποία εξυπηρετούν συγκεκριμένες ομάδες του πληθυσμού με έμφαση στα παιδιά και τους ηλικιωμένους.
- **Το μοντέλο της Κοινωνικής Δικαιόχρησης (Social Franchising):** Το μοντέλο αυτό βασίζεται στη λειτουργία μιας μητρικής επιχείρησης που συντονίζει, καθοδηγεί και υποστηρίζει επιχειρηματικά τις δραστηριότητες ενός δικτύου κοινωνικών επιχειρήσεων οι οποίες αποτελούν κοινές επιχειρήσεις των ιδρυτών τους στη βάση της ισοτιμίας.
- **Το μοντέλο της Θερμοκοιτίδας Επιχειρήσεων (Business Incubator):** Πρόκειται για επιχειρήσεις οι οποίες αποσκοπούν στην υποστήριξη της δημιουργίας και της λειτουργίας νέων κοινωνικών επιχειρήσεων ή την αναδιοργάνωση επιχειρήσεων που ήδη λειτουργούν, έτσι ώστε αυτές να καταστούν στη συνέχεια βιώσιμες και αυτοδύναμες.

⁶ Οι Θ. Σακελλαρόπουλος και Χ.Οικονόμου (2007) σημειώνουν σχετικά: «Στο πλαίσιο αυτό, οι ευρωπαϊκές πολιτικές αναγνωρίζουν όλο και περισσότερο τη σημασία του τρίτου τομέα και της κοινωνικής οικονομίας στην ώθηση της απασχόλησης, την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της κοινωνικής συμμετοχής. Στο επίπεδο της Ευρωπαϊκής Ένωσης έγιναν ένα αναπόσπαστο τμήμα της στρατηγικής της Λισαβόνας, της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση και της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Κοινωνική Ενσωμάτωση (EC 2001)».

2.5 Συμπερασματικές παρατηρήσεις 1ης ενότητας

Ο ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης από το CIRIEC και το EMES συμπίπτει, σε γενικές γραμμές, με τον ορισμό του νομοσχεδίου. Όπως ορθά σημειώνει η Μ.Μητροσύλη (2007), η κοινωνική επιχείρηση «διαμορφώνεται σταδιακά ως έννοια είδους προς γένος, σε σχέση με την έννοια της κοινωνικής οικονομίας. Κατά μια άποψη, η κοινωνική επιχείρηση αποτελείται από οντότητες που δημιουργούνται εκ του μηδενός και συνιστούν μια καινούργια μορφή επιχειρηματικότητας, η οποία έχει κάποια στοιχεία από παλαιότερες εμπειρίες του τρίτου τομέα. Σε αυτό συνετέλεσε η κρίση του Κράτους Πρόνοιας, ώστε το Δημόσιο σήμερα να εκχωρεί την παροχή υπηρεσιών ή την κάλυψη κοινωνικών αναγκών στις κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς και γενικότερα σε άλλες οργανώσεις της κοινωνικής οικονομίας».

Το παρακάτω σχήμα απεικονίζει την συγκεκριμένη τοποθέτηση. Η κοινωνική επιχείρηση εντοπίζεται στην διασταύρωση των συνεταιρισμών (οργάνωση εργασίας και κατανομή πλούτου) και των μη κερδοσκοπικών ενώσεων (κοινωνικός σκοπός & ένταξη ευπαθών κοινωνικών ομάδων).

Πηγή: Defourny (2004) από Μητροσύλη (2007).

Η κοινωνική επιχείρηση από την συγκεκριμένη άποψη εντάσσεται σε ένα «μινιμαλιστικό» σχέδιο ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας (**κοινωνικοφιλελεύθερο σενάριο**), που εξελίσσεται σε μια οικονομία ένταξης και καταπολέμησης της μεγάλης φτώχειας (ανέργων και ευπαθών ομάδων στην αγορά εργασίας, ειδικά χρηματοδοτικά εργαλεία για άτομα/επιχειρήσεις που βιώνουν τραπεζικό αποκλεισμό, κ.ά.).

Όπως σημειώνουν οι M.Boulianne and al (2005), η προσπάθεια εκδημοκρατισμού της οικονομίας περιορίζεται σε δράσεις ενσωμάτωσης (στην αγορά εργασίας, στα καταναλωτικά πρότυπα, στις υπηρεσίες του χρηματοπιστωτικού τομέα) με αποδέκτες περιθωριοποιημένα άτομα χωρίς να τίθενται σε αμφισβήτηση οι θεμελιώδεις συνιστώσες του συστήματος. Λαμβάνοντας ως παράδειγμα την Βρετανική, Γαλλική και Σουηδική εμπειρία, οι Defourney και Nissens (2008) υπογραμμίζουν ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν εδραιωθεί και σε νέους τομείς, πέραν της ένταξης ευπαθών ομάδων, όπως στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών εξαιτίας της ελλιπούς παροχής δημόσιων υπηρεσιών κοινής ωφέλειας ή ακόμα, στην παροχή «εξωτερικευμένων» κοινωνικών υπηρεσιών της Τ.Α με χαμηλότερο κόστος (Fremaux, 2010). Ειδικότερα, η ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής οικονομίας εντός της παροχής υπηρεσιών κοινωνικής φροντίδας στηρίζεται στη στρατηγική κατεύθυνση που έδωσε η Διάσκεψη Υπουργών Κοινωνικής Πολιτικής του ΟΟΣΑ, τον Ιούνιο του 1998, σύμφωνα με την οποία δημιουργείται «το κράτος που ρυθμίζει το κοινωνικό περιβάλλον, αντί του κράτους που χορηγεί κοινωνικές παροχές». Η πίεση που ασκείται στις κυβερνήσεις να μειώσουν τις δημόσιες δαπάνες τις ωθεί στη στήριξη κοινωνικών επιχειρήσεων ως τοπικών κατά κανόνα πρωτοβουλιών σε επίπεδο κοινοτήτων⁷. Οι υποστηρικτές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας διακηρύσσουν ότι «είτε το θέλουμε, είτε όχι, οι μέρες όπου φορολογούσαμε και ξοδεύαμε έχουν τελειώσει»⁸ ευθυγραμμιζόμενοι πλήρως με τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία για το ξεπέραςμα του κοινωνικού κράτους. Οδηγούμενο από μια παράλληλη εντύπωση ότι το κράτος πρόνοιας έχει αποτύχει, το κίνημα κοινωνικής επιχειρηματικότητας (social entrepreneurship mouvement) αναπτύχθηκε ως μια «καινοτόμος προσέγγιση για την αντιμετώπιση πολύπλοκων αναγκών»⁹ και αντικατοπτρίζει ακριβώς την ανερχόμενη αν και εσφαλμένη ιδέα ότι επιμερισμός πόρων

⁷ "Care services for older people : Challenges for Labour», December 2010, Jane Lethbridge (PSIRU) p. 24

⁸ Latham, M. (2001a) 'The enabling state: from government to governance', in Botsman, P. and Latham, M. (ed.), The Enabling State: People before bureaucracy, Pluto Press, Annandale, 245-61.

⁹ Johnson, S. (2001) 'Social Entrepreneurship Literature Review', Canadian Centre for Social Entrepreneurship, http://www.bus.ualberta.ca/ccse/whats_new/review.htm.σ. 1

βάσει της ιδιωτικής αγοράς αποφέρει πιο αποδοτικά αποτελέσματα¹⁰. Από την συγκεκριμένη άποψη, η κοινωνική επιχειρηματικότητα (social business) δεν προτείνει, συνεπώς, μια συνολική εναλλακτική στην καπιταλιστική οικονομία αλλά την βελτίωση της σχέσης κόστους/ποιότητας των δημόσιων και κοινωνικών υπηρεσιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι βάσει των απαντήσεων σε έρευνα των Γείτονα κ.ά (2005), οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα (δείγμα 89 φορέων) εκτιμούν ότι ο θετικός τους ρόλος στην ελληνική κοινωνία και οικονομία αποτυπώνεται, μεταξύ άλλων, στο χαμηλότερο κόστος λειτουργίας σε σχέση με το δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, στο ότι έχουν πιο ευέλικτο καθεστώς εργασιακών ρυθμίσεων και στο ότι διαθέτουν τα προϊόντα τους σε χαμηλότερες τιμές. Στην περίπτωση της παροχής κοινωνικών υπηρεσιών, η αντίληψη περί καλύτερων επιδόσεων των φορέων της κοινωνικής οικονομίας σε σύγκριση με το κράτος δεν λαμβάνει εντούτοις υπόψη ότι η αποτελεσματικότητα της παροχής πρέπει να συμπεριλαμβάνει το κοινωνικό στοιχείο¹¹ που είναι κατά πολύ ευρύτερο. Η υπαγωγή των κοινωνικών επιχειρήσεων σε κριτήρια οικονομικής αποτελεσματικότητας ενέχει ως εκ τούτου μια σειρά από σοβαρούς και αλληλένδετους κινδύνους όπως υποβαθμισμένες και περιορισμένες υπηρεσίες, απασχόληση φθηνών εργαζόμενων και μετατροπή της ευθύνης του κράτους για την προστασία των ανέργων σε «ευθύνη» της αγοράς.

Με βάση σχετικές ανακοινώσεις του Υπουργείου Εργασίας (20/12/2010), το σχέδιο νόμου φαίνεται να ασπάζεται πλήρως την κοινωνικοφιλελεύθερη αντίληψη περί κοινωνικής οικονομίας. Χαρακτηριστικές είναι οι ακόλουθες τοποθετήσεις αναφορικά με τον λόγο ύπαρξης των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα:

- *«Αδυναμία των υφιστάμενων προνοιακών δομών να παράσχουν επαρκείς υπηρεσίες παροχής αγαθών και υπηρεσιών προσωπικής και οικιακής φροντίδας ατόμων που εντάσσονται σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες».*
- *«Μετεξέλιξη υφιστάμενων μη-βιώσιμων θεσμών κοινωνικής προστασίας και πρόνοιας, σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Κοιν. ΕΠΕ)».*

¹⁰ Johnson 2001, σ. 2

¹¹ Παράγοντες όπως η εξυπηρέτηση αρχών κοινωνικής δικαιοσύνης, καθολικότητας παροχών και ελάχιστου εγγυημένου επιπέδου παροχών.

3. Θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας

Συνολικά, διακρίνονται σήμερα δύο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις της κοινωνικής οικονομίας:¹²

- Η προσέγγιση σε όρους *μη κερδοσκοπικής οργάνωσης* (NPO approach).
- Η προσέγγιση σε όρους *αλληλέγγυας οικονομίας* (Solidarity Economy approach).

3.1 Προσέγγιση σε όρους μη κερδοσκοπικής οργάνωσης (Non-profit organisation approach)

Υπό την συγκεκριμένη προσέγγιση, η κοινωνική οικονομία τοποθετείται μεταξύ του κράτους και της αγοράς και έχει ως αποστολή την ικανοποίηση αναγκών που δεν καλύπτονται, **είτε από την αγορά** (λόγω ελλειπών ζήτησης και ανεπαρκών προοπτικών επίτευξης κέρδους) **είτε από το κράτος** (έλλειψη χρηματοδοτικών πόρων, γραφειοκρατία, συγκεντρωτισμός). Η «αγγλοσαξονική» αντίληψη της κοινωνικής οικονομίας καθορίζει ως βασικά χαρακτηριστικά αυτών των οργανισμών την *μη κερδοσκοπική* και την *φιλανθρωπική* δράση. Υπό την συγκεκριμένη αντίληψη, αποστολή της κοινωνικής οικονομίας αποτελεί, η απάντηση, αφενός, στις αδυναμίες του Κράτους Πρόνοιας, και αφετέρου, στις «υπερβολές» της οικονομίας της αγοράς που -αν και πιο δυναμική από οποιοδήποτε άλλο σύστημα- αδυνατεί να ανταπεξέλθει σε υπαρκτές κοινωνικές ανάγκες.

Έτσι, με βάση την νεοφιλελεύθερη αντίληψη, η κοινωνική οικονομία, είναι ρητά υποταγμένη στην (αδιαμφισβήτητη) ανωτερότητα της καπιταλιστικής οικονομίας, παραμένοντας περιορισμένη σε μη αγοραίες δραστηριότητες. Από την συγκεκριμένη άποψη, η κοινωνική οικονομία **δεν συνιστά**, ως εκ τούτου, εναλλακτικό μοντέλο επιχείρησης που να είναι **ταυτόχρονα** σε θέση:

- Να στοχεύσει σε μια εναλλακτική μορφή οργάνωσης της εργασίας και κατανομής του παραγόμενου πλούτου.
- Να ευδοκιμήσει στο σύνολο των παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Συνεπώς, εκτιμάται ότι η συγκεκριμένη αντίληψη της κοινωνικής οικονομίας -όχι μόνο επιτρέπει την περαιτέρω επέκταση σχέσεων οικονομικής εξάρτησης και αστάθειας στην καπιταλιστική αγορά εργασίας και προϊόντων- αλλά αποτελεί αφορμή, **ταυτοχρόνως**, για

¹² CIRIEC, ο.π.

μια συστηματική αμφισβήτηση του κράτους -ως βασικού υπευθύνου της αναδιανεμητικής πολιτικής- προς όφελος της φιλανθρωπίας και της εθελοντικής εργασίας (CIRIEC, 2007).

3.2 Προσέγγιση σε όρους αλληλέγγυας οικονομίας (*economie solidaire*)

Για την συγκεκριμένη προσέγγιση, η κοινωνική οικονομία δεν εντοπίζεται μεταξύ αγοράς και κράτους αλλά μεταξύ της *καπιταλιστικής αγοράς* και του *δημόσιου τομέα*. Η κοινωνική οικονομία ανάγεται σε έναν *πόλο κοινωνικής χρησιμότητας* (social utility), που συγκροτείται από ένα ευρύ φάσμα οργανισμών ιδιωτικής φύσεως. Πρωταρχικό στόχο αυτών των οργανισμών αποτελεί η ικανοποίηση αναγκών που παρουσιάζουν τα μέλη τους και όχι ή οικονομική αποζημίωση των επενδυτών (δηλαδή η απόδοση κεφαλαίου). Ως εκ τούτου, η κοινωνική οικονομία **δεν εκλαμβάνεται ως υπολειμματικό τομέα της οικονομίας αλλά ως διακριτό θεσμικό πόλο του συστήματος**. Στο συγκεκριμένο μοντέλο, το κράτος παραμένει υπεύθυνο για την κοινωνική πολιτική ενώ η κοινωνική οικονομία δραστηριοποιείται τόσο στον *αγοραίο* όσο και στον *μη αγοραίο* τμήμα της οικονομίας. Από την συγκεκριμένη άποψη, η στήριξη της κοινωνικής οικονομίας εντάσσεται συνεπώς σε μια διπλή λογική:

- Δημιουργίας νέας κοινωνικής προστιθέμενης αξίας (**πέραν αυτής του κράτους πρόνοιας**).
- Ενίσχυσης δράσεων συνολικότερου κοινωνικού, οικονομικού και θεσμικού μετασχηματισμού.

4. Πρώτη αποτίμηση του σχεδίου νόμου

Με βάση την εξέταση των ορισμών και θεωρητικών προσεγγίσεων της κοινωνικής οικονομίας, είναι εφικτή η διατύπωση μιας σειράς παρατηρήσεων για τα χαρακτηριστικά και τους στόχους του νομοσχεδίου.

4.1 Αμφισβήτηση του Κράτους Πρόνοιας

Η κοινωνική οικονομία φαίνεται να στοχεύει πρωτίστως σε δραστηριότητες ένταξης ευπαθών ομάδων μέσω της παροχής υπηρεσιών που συμπεριλαμβάνονται στο μη αγοραίο τμήμα της οικονομίας (π.χ. «κοινωνική φροντίδα»). Από την συγκεκριμένη άποψη, ο ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης εντάσσεται στην αντίληψη της κοινωνικής οικονομίας από την θεωρητική σκοπιά των μη κερδοσκοπικών οργανώσεων («νεοφιλελεύθερη

αντίληψη» ή «κοινωνικοφιλελεύθερη»). Καθίσταται ως εκ τούτου αναγκαία η εξέταση της διάρθρωσης μεταξύ (α) κοινωνικών επιχειρήσεων, (β) Τοπικής Αυτοδιοίκησης και (γ) Κράτους Πρόνοιας ώστε να διευκρινιστεί σε τι βαθμό οι κοινωνικές επιχειρήσεις θα αναπτύξουν μια σχέση υποκατάστασης ως προς το κράτος πρόνοιας ή, αντιθέτως, θα συμβάλλουν στην δημιουργία νέας κοινωνικής προστιθέμενης αξίας προσαρμοσμένης, π.χ., σε ιδιαίτερες ανάγκες τοπικών κοινωνιών. Δεν τίθεται αμφιβολία ότι θα πρέπει να αποφευχθεί με κάθε τρόπο, ιδιαίτερα στην τρέχουσα κοινωνικοοικονομική συγκυρία, η ένταξη των κοινωνικών επιχειρήσεων σε ένα συνολικότερο σχέδιο περιστολής και πιο άνισης πρόσβασης των πολιτών σε κοινωνικές υπηρεσίες. Με βάση το σχέδιο νόμου και τις μέχρι σήμερα τοποθετήσεις του Υπουργείου Εργασίας, είναι σχεδόν δεδομένο ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα προορίζονται να υποκαταστήσουν τον ρόλο της Τ.Α αναφορικά με την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών. Η περίπτωση του προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι» είναι χαρακτηριστική για τον τρόπο με τον οποίο η “ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας” προϋποθέτει την εγκατάλειψη των αντίστοιχων προνοιακών παροχών από το κεντρικό κράτος και την τοπική αυτοδιοίκηση¹³. Με τη συγχώνευση ή το κλείσιμο προνοιακών ιδρυμάτων, δημόσιων κέντρων πρόληψης και απεξάρτησης, με τη δημιουργία των δικτύων Πρωτοβάθμιας Φροντίδας Υγείας στους δήμους, πολλαπλασιάζονται οι «ευκαιρίες» για επιχειρηματική δράση των «κοινωνικών επιχειρήσεων».

4.2 Κίνδυνος επικράτησης πελατειακών σχέσεων & εγκλωβισμού ανέργων σε μια δευτερογενή επισφαλή αγορά εργασίας

Ο κίνδυνος αυτός προκύπτει από την ένταξη («κοινών») ανέργων στις ευπαθείς ομάδες. Ειδικότερα, το σχέδιο νόμου προβλέπει τις ακόλουθες κατηγορίες:
«Ευπαθείς Ομάδες Πληθυσμού, γενικά, νοούνται οι κοινωνικές ομάδες πληθυσμού, των οποίων η συμμετοχή στην κοινωνική και οικονομική ζωή δυσχεραίνεται, είτε εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων ή σωματικών ή ψυχικών διαταραχών, είτε εξαιτίας απρόβλεπτων γεγονότων, τα οποία επηρεάζουν την εύρυθμη λειτουργία της τοπικής ή ευρύτερα περιφερειακής οικονομίας».

¹³ http://www.iskra.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=913:-g-q-&catid=79:aytodioikisi&Itemid=179

Το σχέδιο νόμου διακρίνει τις ευπαθείς ομάδες σε δύο κατηγορίες:

- Τις «Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού».
- Τις «Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού».

«Ευάλωτες Ομάδες Πληθυσμού, νοούνται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού που η ένταξή τους στην κοινωνική και οικονομική ζωή εμποδίζεται από σωματικά και ψυχικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν άτομα με αναπηρία (σωματικές ή ψυχικές ή νοητικές ή αισθητηριακές), εξαρτημένα ή απεξαρτημένα από ουσίες άτομα, οροθετικοί, φυλακισμένοι/αποφυλακισμένοι, ανήλικοι παραβάτες».

«Ειδικές Ομάδες Πληθυσμού νοούνται οι ομάδες εκείνες του πληθυσμού οι οποίες βρίσκονται σε μειονεκτική θέση ως προς την ομαλή ένταξή τους στην αγορά εργασίας, από οικονομικά, κοινωνικά και πολιτισμικά αίτια. Σε αυτές ανήκουν οι άνεργοι νέοι, οι άνεργες γυναίκες, οι άνεργοι άνω των 50 ετών, οι μακροχρόνιοι άνεργοι, οι αρχηγοί μονογονεϊκών οικογενειών και τα μέλη πολύτεκνων οικογενειών, γυναίκες θύματα κακοποίησης, οι αναλφάβητοι, οι κάτοικοι απομακρυσμένων ορεινών και νησιωτικών περιοχών, τα άτομα με πολιτισμικές ιδιαιτερότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες.

Όπως προκύπτει από τον ορισμό των «ειδικών ομάδων πληθυσμού», κατηγορίες όπως νέοι άνεργοι, μακροχρόνιοι άνεργοι, άνεργοι άνω των 50 ετών, γυναίκες άνεργες και κάτοικοι απομακρυσμένων περιοχών εντάσσονται στην ίδια κατηγορία με πληθυσμιακές ομάδες όπως οι πρώην ή οι νυν τρόφιμοι φυλακών, οι ανήλικοι παραβάτες, τα άτομα με γλωσσικές ή πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

Το συγκεκριμένο γεγονός ενέχει σοβαρούς κινδύνους:

- **Πρώτον**, η ένταξη των ανέργων σε ευπαθείς ομάδες σηματοδοτεί μια επικίνδυνη διολίσθηση των πολιτικών απασχόλησης προς μια προνοιακή αντίληψη τόσο των αιτιών όσο και των πολιτικών αντιμετώπισης της ανεργίας. Έτσι, παραγνωρίζεται ότι τα αίτια του προβλήματος έγκεινται πρωτίστως στην φύση των ασκούμενων οικονομικών πολιτικών στην Ε.Ε και στην Ελλάδα και στην κατάργηση του στόχου της πλήρους απασχόλησης προς όφελος στόχων μονεταριστικού χαρακτήρα. Από την συγκεκριμένη άποψη, η προωθούμενη μορφή της κοινωνικής οικονομίας εντάσσεται σε μια ευρύτερη πολιτική διαχείρισης (και μη επίλυσης) της ανεργίας και των συνολικότερων δυσλειτουργιών του καπιταλισμού με στόχο την επιβίωσή

του¹⁴. Η συγκεκριμένη αντίληψη για την κοινωνική οικονομία αντιμετωπίζει την ανεργία όχι ως πρόβλημα των αναπτυξιακών πολιτικών αλλά ως πρόβλημα του εργαζόμενου, ο οποίος κατά περίπτωση «δεν έχει αρκετά κίνητρα ή τις κατάλληλες δεξιότητες» για να βρει δουλειά. Στην προσπάθεια ενοχοποίησης των ανέργων, οι οποίοι υποτιθέμενα δε βρίσκουν δουλειά επειδή δεν έχουν ανταγωνιστικές δεξιότητες ή επιδεικνύουν προβλήματα συμπεριφοράς, οι άνεργοι κατηγοριοποιούνται σε ευπαθή ομάδα, η οποία γκετοποιείται και εγκλωβίζεται σε μια υποδεέστερη κατηγορία των εργαζομένων που δεν απολαμβάνει τα εργασιακά δικαιώματα και τις απολαβές των «κανονικών εργαζομένων». Στην Ευρώπη γενικά η εργασία στον τομέα κοινωνικής φροντίδας είναι ήδη χαμηλού κοινωνικού κύρους και χαμηλά αμειβόμενη¹⁵ οπότε οι «ευπαθείς» ομάδες δεν έχουν ακριβώς αυτό που θα εννοούσαμε προνομιακές προοπτικές. Η ανάπτυξη μαύρης αγοράς εργασίας στον τομέα της φροντίδας με την εκμετάλλευση ξένων εργατών, προσφύγων και μεταναστών, έχει πάρει μεγάλες διαστάσεις και όχι μόνο στην Ελλάδα.

- **Δεύτερον**, η δυνατότητα ένταξης ανέργων σε κοινωνικές επιχειρήσεις, σε συνδυασμό με την συμμετοχή των οργανισμών της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και την δυνατότητα ανάθεσης σε κοινωνικές επιχειρήσεις προγραμμάτων κοινωνικής πρόνοιας, θέτει τις βάσεις για την καταστρατήγηση του θεσμού της κοινωνικής επιχείρησης και την επικράτηση πελατειακών σχέσεων. Με λίγα λόγια, αντί να προσλαμβάνονται άτομα από ευπαθείς ομάδες για σκοπούς κοινωνικής ένταξης, θα προσλαμβάνονται «απλοί» άνεργοι πολίτες, γεγονός ενέχει κινδύνους εκφυλισμού των κοινωνικών επιχειρήσεων σε «κομματικές επιχειρήσεις».

4.3 Χρηματοδοτικοί πόροι για την Κοινωνική Οικονομία

Στο νομοσχέδιο, διακρίνονται οι ακόλουθες πηγές χρηματοδότησης (συμπεριλαμβάνονται και τα φορολογικά κίνητρα):

- Καθιέρωση θεσμού «Δημόσιων συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς» που «θεωρούνται αυτές που για τη σύναψή τους οι αναθέτουσες αρχές προβλέπουν βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων τη συμμετοχή φορέων της κοινωνικής οικονομίας στην εκτέλεση τους». Σημειώνεται ότι τα κριτήρια θα εξειδικευτούν από την διυπουργική επιτροπή που θα συσταθεί για τον συγκεκριμένο σκοπό.

¹⁴ «Κοινωνική Οικονομία της αλληλεγγύης ή της αγοράς», Τάκης Νικολόπουλος, Δημήτρης Καπογιάννης, Αυγή, Ενθέματα, 3/4/2011, <http://enthemata.wordpress.com/2011/04/03/nikolopoulos/>

¹⁵ Care services for older people : Challenges for Labour, December 2010, Jane Lethbridge (PSIRU) p.

- Δημιουργία Ταμείου για την Κοινωνική Οικονομία: Ειδικότερα, σημειώνεται ότι «*οι Φορείς Κοινωνικής Οικονομίας έχουν πρόσβαση στη χρηματοδότηση από το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο συστήνεται με κοινή απόφαση των Υπουργών Οικονομικών, Οικονομίας, Ανταγωνιστικότητας και Ναυτιλίας και Εργασίας και Κοινωνικής Ασφάλισης, σύμφωνα με εδ. γ' της παρ.1 και την παρ. 2, του άρθρου 4 του ν. 3912/2011 (ΦΕΚ 17 Α/17-2-2011)*». Το Ταμείο αυτό, σύμφωνα με ανεπίσημες πληροφορίες, θα διαθέτει στις κοινωνικές επιχειρήσεις, επιχορηγήσεις, μικροπιστώσεις, κ.λπ. Επίσης, στην επόμενη παράγραφο αναφέρεται η δυνατότητα ένταξης στον Ν. 3908/2011 (ΦΕΚ 8 Α/1-2-2011), «περί ενίσχυσης Ιδιωτικών Επενδύσεων για την Οικονομική Ανάπτυξη, την Επιχειρηματικότητα και την Περιφερειακή Συνοχή».
- Φορολογικά και ασφαλιστικά κίνητρα: (α) Τα απασχολούμενα μέλη που λαμβάνουν σύνταξη γήρατος ή αναπηρίας ή επίδομα πρόνοιας ή επιδόματα επανένταξης ή οποιασδήποτε μορφής νοσήλιο ή παροχή, δεν χάνουν αυτές τις παροχές, αλλά συνεχίζουν να τις εισπράττουν ταυτόχρονα και αθροιστικά με την αμοιβή τους από την επιχείρηση (β) Τα μέλη - φυσικά πρόσωπα της επιχείρησης μπορούν να ασφαλίζονται στην 1η ασφαλιστική κατηγορία του ΟΑΕΕ (άρθρο 5 του Π.1. 258/2005) καταβάλλοντας τις αναλογούσες ασφαλιστικές εισφορές κλάδου σύνταξης, μειωμένες κατά 50% (γ) Η κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση δεν υπόκειται σε φορολογία εισοδήματος για το ποσοστό των κερδών της, το οποίο διατίθεται για το σχηματισμό αποθεματικού και τις δραστηριότητές τις (δ) Με κοινές υπουργικές αποφάσεις μπορούν να θεσπίζονται περαιτέρω οικονομικά και φορολογικά κίνητρα για τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις.

Τρεις βασικές παρατηρήσεις προκύπτουν αναφορικά με την χρηματοδότηση της κοινωνικής οικονομίας:

- **Πρώτον**, ο θεσμός των δημοσίων συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς αποτελεί θεωρητικά θετική εξέλιξη δεδομένου ότι εισάγονται κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια στις δημόσιες συμβάσεις. Ωστόσο, θα πρέπει να εξεταστεί αφενός, η μεθοδολογία πιστοποίησης των επιχειρήσεων με τις οποίες θα συνάπτονται αυτές οι συμβάσεις, και αφετέρου, η ίδια η επάρκεια και στόχευση των κοινωνικών κριτηρίων που καθορίζονται.

- **Δεύτερον**, αν και δεν αναφέρεται η προέλευση των πόρων του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, είναι σχεδόν βέβαιο ότι η χρηματοδότηση θα αντληθεί από το ΕΣΠΑ (οι δράσεις για την κοινωνική οικονομία υπολογίζονται περίπου στα 15 εκατομμύρια ευρώ). Το συγκεκριμένο γεγονός εγείρει δύο βασικά ερωτήματα. Πρώτον, εάν πράγματι είναι διαθέσιμα στο Υπουργείο Εργασίας και σε τι βαθμό οι πόροι για την επαρκή, έγκαιρη και ομαλή χρηματοδότηση των κοινωνικών επιχειρήσεων; Δεύτερον, σε τι βαθμό η προκήρυξη των δράσεων για την κοινωνική οικονομία που συμπεριλαμβάνονται στο επιχειρησιακό πρόγραμμα «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού» θα πραγματοποιηθεί βάσει ολοκληρωμένου ορθολογικού σχεδίου ή, αντιθέτως, θα αφεθούν υπό την επιρροή πελατειακών σχέσεων γεγονός που θα υπονομεύσει την αποτελεσματική εφαρμογή του νομοσχεδίου, υποβιβάζοντας την κοινωνική οικονομία σε μία ακόμη αποσπασματική δράση «πιλοτικό-πελατειακού» χαρακτήρα.
- **Τρίτον**, οι εν λόγω επιχειρήσεις θα είναι εξαρτημένες σε μεγάλο βαθμό από δημόσιους χρηματοδοτικούς πόρους, γεγονός που, με την σειρά του, θέτει ένα σοβαρό ζήτημα αναφορικά με την μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του συνολικού εγχειρήματος. Το γεγονός αυτό αντιβαίνει, συνολικότερα, τον ρόλο της κοινωνικής οικονομίας ως διαύλου κοινωνικής και οικονομικής χειραφέτησης των μελών της.

4.4 Το σχέδιο νόμου εμπεριέχει σημαντικές ασάφειες

Πρέπει να σημειωθεί ότι καταγράφονται στο παρόν νομοσχέδιο μια σειρά από ασάφειες που δυσχεραίνουν την συνολική αποτίμησή του. Ειδικότερα, το σχέδιο νόμου φαίνεται να μην αποκλείει την δυνατότητα ανάπτυξης οικονομικών δραστηριοτήτων πέραν του κοινωνικού τομέα (αναφορά σε φορείς κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας συλλογικού σκοπού «που αφορούν δράσεις που προάγουν το τοπικό, συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης και την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής»).

Συνεπώς, ενώ δεν τίθεται αμφιβολία ότι το νομοσχέδιο προωθεί πρωτίστως την νεοφιλελεύθερη αντίληψη της κοινωνικής επιχείρησης (κοινωνικές υπηρεσίες και προνοιακή αντίληψη της ανεργίας) διακρίνονται, **ταυτόχρονα**, πρόνοιες που θα μπορούσαν **δυσνητικά** να στηρίξουν δράσεις *αλληλέγγυας οικονομίας*. Το συγκεκριμένο γεγονός χρήζει

αδιαμφισβήτητα περαιτέρω διερεύνησης. Ειδικότερα, με βάση τις πληροφορίες που παρέχονται στο σχέδιο νόμου, προκύπτουν **τρεις μορφές κοινωνικής επιχείρησης**:

- **Κοινωνική επιχείρηση «κοινωνικής φροντίδας»** που θα υπογράφει συμφωνίες με το δημόσιο και την Τ.Α («κοινωνικώς υπεύθυνες δημόσιες συμβάσεις»). Στην συγκεκριμένη περίπτωση, προκύπτουν όπως αναφέρθηκε προηγουμένως δύο βασικά σημεία κριτικής. **Πρώτον**, η εν λόγω μορφή αμφισβητεί το Κράτος Πρόνοιας με δυσμενείς επιπτώσεις ως προς τα ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά των παρεχόμενων υπηρεσιών. **Δεύτερον**, καταγράφεται ο κίνδυνος μετεξέλιξης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε «κομματικές επιχειρήσεις» όπως έχει παρατηρηθεί στο παρελθόν στην Ελλάδα με βάση πιλοτικές εφαρμογές του θεσμού στο πλαίσιο ευρωπαϊκών προγραμμάτων (πρόσληψη ανέργων σε επιχειρήσεις που θα έχουν αναλάβει κοινωνικά προγράμματα από τους Ο.Τ.Α). Η προοπτική αυτή εμπεριέχει σημαντικούς κινδύνους (πελατειακές σχέσεις, προνοιακή αντιμετώπιση της ανεργίας, αμφισβήτηση Κράτους Πρόνοιας, κλπ). Εντούτοις, έχουν καταγραφεί απόψεις και εντός της Αριστεράς που τηρούν θετική στάση έναντι της δράσης κοινωνικών επιχειρήσεων ως ένα πιο ευέλικτο, πιο δημοκρατικό και καλύτερα προσαρμοσμένο στις τοπικές ανάγκες σχήμα για την ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών που δεν καλύπτονται (ικανοποιητικά ή καθόλου) από το Κράτος Πρόνοιας. Οι διδάσκοντες στο Τμήμα Διοίκησης Κοινωνικών-Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων και Οργανώσεων του ΤΕΙ Μεσολογγίου, Τ. Νικολόπουλος και Δ. Καπογιάννης, επικρίνουν εντούτοις την συγκεκριμένη προσέγγιση, σημειώνοντας σε άρθρο τους στην Αυγή¹⁶, ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις *«ρέπουν μέσω μιας εκδοχής της «πληθυστικής οικονομίας», στην ενίσχυση της «αγοραποίησης» (marketisation) της κοινωνίας»*. Η ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων συνάδει με ένα συνολικότερο χαρακτηριστικό του νεοφιλελευθερισμού μετά το 1980, είτε, *«μια διπλή συμβιβαστική κίνηση (J.-M Servet) ανάμεσα στα νεοφιλελεύθερα προτάγματα και τις πρωτοβουλίες της λεγόμενης «κοινωνίας των πολιτών», στο πλαίσιο μιας αλληλεγγύης και αυτοοργάνωσης των κοινωνιών, που θα αντικαθιστούσε την κρατική προστασία»*. *Ήταν η αναγκαστική «ανθρώπινη» λύση για την αντιμετώπιση των νέων αναγκών –αλλά και της κρίσης–, τις οποίες η κρατική σφαίρα (του αντικρατικού νεοφιλελευθερισμού) δεν ικανοποιούσε πλέον.»*

¹⁶ «Κοινωνική Οικονομία της αλληλεγγύης ή της αγοράς», Τάκης Νικολόπουλος, Δημήτρης Καπογιάννης, Αυγή, Ενθέματα, 3/4/2011, <http://enthemata.wordpress.com/2011/04/03/nikolopoulos/>

- **Κοινωνική επιχείρηση «ένταξης».** Στις εν λόγω επιχειρήσεις θα συμπεριλαμβάνονται (πιθανόν) ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού για σκοπούς κοινωνικής και εργασιακής ένταξης. Αυτή η προοπτική μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο με την τήρηση, ωστόσο, αυστηρών προϋποθέσεων (π.χ. να αποκλείονται οι άνεργοι - οι επιχειρήσεις να λειτουργούν, στελεχώνονται και αξιολογούνται βάσει συγκεκριμένων κριτηρίων). Η σημαντική διεθνής αλλά και εγχώρια εμπειρία για τις συγκεκριμένες δομές μπορεί να αξιοποιηθεί για την ορθολογική και αποτελεσματική ανάπτυξη του θεσμού στην Ελλάδα.
- **Κοινωνική επιχείρηση «συλλογικού σκοπού»** που «αφορούν δράσεις που προάγουν το τοπικό, συλλογικό συμφέρον, την προώθηση της απασχόλησης, την ενδυνάμωση της τοπικής ή περιφερειακής ανάπτυξης και την εξασφάλιση της κοινωνικής συνοχής». Το καίριο ερώτημα που προκύπτει είναι εάν η εν λόγω κατηγορία επιτρέπει την ίδρυση επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται σε αγοραία τμήματα της οικονομίας από μη ευπαθείς ομάδες του πληθυσμού (δηλαδή από ανέργους) και των οποίων η συμβολή στην κοινωνική συνοχή αφορά στην εφαρμογή δημοκρατικών μηχανισμών λήψης αποφάσεων και κατανομής του παραγόμενου πλούτου όπως π.χ. στην περίπτωση των *sociudades laborales* στην Ισπανία και των *Scop* στην Γαλλία). Υπό την συγκεκριμένη εκδοχή, οι κοινωνικές επιχειρήσεις συμβάλλουν στην δημιουργία σταθερών θέσεων πλήρους απασχόλησης και στην ενίσχυση της οικονομικής δημοκρατίας και δεν προϋποθέτουν (α) ούτε την ύπαρξη κοινωνικών χαρακτηριστικών στα παραγόμενα αγαθά και υπηρεσίες αλλά ούτε (β) την πρόσληψη ατόμων που εντάσσονται σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

5. Παραδείγματα εναλλακτικής προσέγγισης της κοινωνικής οικονομίας από την διεθνή και εγχώρια εμπειρία

5.1 Εταιρίες συνεταιρισμένης εργασίας στην Ισπανία

Βάσει της διεθνούς εμπειρίας, διακρίνονται εναλλακτικά μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων με σαφώς διαφοροποιημένα χαρακτηριστικά και στόχους σε σύγκριση με την κοινωνικοφιλελεύθερη εκδοχή (π.χ. συνεργατισμοί B στην Ιταλία, *sociudades laborales* στην Ισπανία, *Scop* στην Γαλλία). Στην Ισπανία, «οι εταιρίες συνεταιρισμένων εργαζομένων» (*sociudades laborales*) στηρίχθηκαν σε μια *ad hoc* νομοθεσία και στήριξη από τις πολιτικές δυνάμεις και τις δημόσιες αρχές. Ιστορικά, οι πρώτες εταιρίες τέτοιου είδους συστάθηκαν

στις αρχές της δεκαετίας 1980 στο πλαίσιο συνθηκών οξείας οικονομικής κρίσης (απώλεια 500.00 θέσεων εργασίας στον βιομηχανικό τομέα στην δεκαετία 1975-1985). Στηριζόμενοι στο Ισπανικό Σύνταγμα, που αναγνωρίζει το Δικαίωμα στην Εργασία και ενθαρρύνει την πρόσβαση των εργαζομένων στα μέσα παραγωγής, Ισπανοί εργαζόμενοι προχώρησαν στην διάσωση των θέσεων εργασίας τους, εδραιώνοντας παράλληλα ένα πρωτότυπο μοντέλο επιχείρησης. Αν και η *sociedad laboral* δεν συνιστά εταιρία προσώπων αλλά κεφαλαίων (σε αντίθεση με τους συνεταιρισμούς), εντούτοις, η λειτουργία της ευθυγραμμίζεται για τα υπόλοιπα θέματα με τις ευρύτερες αρχές δημοκρατικής οργάνωσης που διέπουν τους συνεταιρισμούς (π.χ. ο έλεγχος παραμένει υποχρεωτικά στους εργαζόμενους, κανένας εργαζόμενος δεν μπορεί να έχει πάνω από το 1/3 του κεφαλαίου, το 10% των κερδών κατατίθεται υποχρεωτικά σε ειδικό αποθεματικό ταμείο ώστε να διασφαλιστεί η βιωσιμότητα της επιχείρησης, ο αριθμός ωρών εργασίας από μη μέλη της επιχείρησης δεν μπορεί να υπερβαίνει το 15-25%, οι εργαζόμενοι αυτοί υπάγονται σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, κ.ά.). Παρά τις αντιρρήσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η ισπανική κυβέρνηση συνέβαλε αποφασιστικά στην στήριξη του εν λόγω θεσμού. Από το 1985, προκαταβάλλεται στους ανέργους το σύνολο του επιδόματος ανεργίας με μόνη προϋπόθεση τα χρήματα να επενδυθούν σε μια εταιρία συνεταιρισμένων εργαζομένων. Σήμερα, περίπου 20.000 εταιρίες δραστηριοποιούνται στην Ισπανία καθώς και 25.000 συνεταιρισμούς (η Ισπανία θεωρείται ως η πιο δυναμική ευρωπαϊκή χώρα στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας). Οι *sociedades laborales* είναι συνήθως μικροεπιχειρήσεις με τρεις εργαζόμενους κατά μέσο όρο που δραστηριοποιούνται στο τομέα των υπηρεσιών. Άξιο αναφοράς είναι ότι το 40% των κεφαλαίων ανήκει, κατά μέσο όρο, σε γυναίκες ενώ το ποσοστό επιβίωσης αυτών των επιχειρήσεων ανέρχεται σε 67%. Δύο ομοσπονδίες εκπροσωπούν τις χιλιάδες αυτές επιχειρήσεις σε εθνικό επίπεδο (Confesal και Coceta). Συνολικά, βάσει της ισπανικής βιβλιογραφίας, προκύπτουν οι εξής ενδιαφέρουσες διαπιστώσεις:

- Οι συνεταιρισμοί και οι εταιρίες συνεταιρισμένης εργασίας έχουν διαπιστωμένα συμβάλλει στην βελτίωση των ποσοτικών και ποιοτικών χαρακτηριστικών της απασχόλησης στην Ισπανία (Clemente Lopez and al, 2009).
- Λόγω του ότι οι εργαζόμενοι είναι και ιδιοκτήτες της επιχείρησης, συνάπτονται ισχυρότεροι δεσμοί μεταξύ εργαζομένων και επιχείρησης σε σύγκριση με την καπιταλιστική επιχείρηση (Monzon, 1998). Αυτό μεταφράζεται σε βελτιωμένη παραγωγικότητα, ανταγωνιστικότητα, κερδοφορία, καλύτερες συνθήκες απασχόλησης, μικρότερες εναλλαγές στην σύνθεση του εργατικού δυναμικού (Morales Gutierrez and al, 2008).

- Οι επιχειρήσεις αυτές έχουν πιστοποιήσει την ικανότητά τους να συνδυάζουν οικονομικούς με κοινωνικούς στόχους χωρίς να τίθεται υπό απειλή η βιωσιμότητά τους (A.C Morales Gutierrez and al, 2008).

5.2 Οι θέσεις της *Izquierda Unida* για την κοινωνική οικονομία

Η *Izquierda Unida* τηρεί θετική στάση έναντι της κοινωνικής οικονομίας όπως προκύπτει από την εξέταση των προγραμματικών της θέσεων («Ένα αποφασιστικό στοίχημα για την κοινωνική οικονομία», 2^η ενότητα «Να αλλάξουμε τον τρόπο που παράγουμε και καταναλώνουμε: για μία οικονομία στην εξυπηρέτηση της πλειοψηφίας»)¹⁷. Συνοπτικά, ξεχωρίζουν οι παρακάτω θέσεις:

- Διάχυση της γνώσης για την κοινωνική οικονομία στο σύνολο του πληθυσμού.
- Αύξηση των ενισχύσεων για την ίδρυση συνεταιρισμών και εταιριών συνεταιρισμένης εργασίας & Παροχή ειδικών συνοδευτικών υπηρεσιών και προγράμματα κατάρτισης κατά τα πρώτα έτη λειτουργίας.
- Στήριξη εργαζομένων σε εταιρίες που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες ώστε να αποκτήσουν πρόσβαση στο έλεγχο της επιχείρησης (αυτοδιαχείριση).
- Προτεραιότητα σε επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας σε δημόσιους διαγωνισμούς.
- Θετική φορολογική διάκριση.
- Στήριξη συνεταιριστικών τραπεζών και οργανισμών μικροπιστώσεων.
- Δημιουργία δημόσιου πάρκου για υποστηρικτικές και τεχνολογικές υπηρεσίες, υπηρεσίες logistics και διανομής προϊόντων για μικρομεσαίες επιχειρήσεις και επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας.

5.3 *Scop* (Γαλλία)

Οι Συνεταιριστικές και συμμετοχικές εταιρίες διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες:

- Παραγωγικές Συνεταιριστικές Εταιρίες (SCOP).
- Συνεταιριστική Εταιρία Συλλογικού Συμφέροντος (SCIC).

Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτών των επιχειρήσεων είναι:

¹⁷ <http://izquierda-unida.es/sites/default/files/doc/Programa%20generales%202008.pdf>

- Η οικονομική βιωσιμότητα
- Η δημοκρατική διοίκηση της επιχείρησης
- Η κατανομή των πλεονασμάτων με στόχο την ενίσχυση της βιωσιμότητας της επιχείρησης και των θέσεων απασχόλησης.

Οι εργαζόμενοι σε Scop κατέχουν υποχρεωτικά τουλάχιστον το 51% του κοινωνικού κεφαλαίου και το 65% των δικαιωμάτων ψήφου. Αν και όλοι οι εργαζόμενοι δεν είναι συνέταιροι, όλοι προορίζονται να γίνουν. Ο διευθυντής της επιχείρησης εκλέγεται από τους ίδιους τους εργαζόμενους (μόνο οι μεγάλες στρατηγικές αποφάσεις λαμβάνονται από το σύνολο των εργαζομένων). Το οικονομικό πλεόνασμα κατανέμεται ως εξής:

- Ένα μερίδιο για τους εργαζόμενους
- Ένα μερίδιο για τους συνέταιρους, υπό την μορφή μερίσματος.
- Ένα μερίδιο για το αποθεματικό της επιχείρησης (περίπου το 40 με 50% του πλεονάσματος).

Οι SCOP παρουσιάζουν τα ακόλουθα πλεονεκτήματα:

- Ύπαρξη ισχυρού [υποστηρικτικού δικτύου](#) Scop που συνοδεύει την επιχείρηση από την ίδρυσή της και καθ' όλη την διάρκεια λειτουργίας της. Στα αρχικά στάδια, η υποστήριξη επικεντρώνεται στην διαμόρφωση ενός αποτελεσματικού σχεδίου χρηματοδότησης των δραστηριοτήτων της.
- Πολλές Scop ιδρύονται βάσει της απόφασης εργαζομένων σε μια υπαρκτή «κλασική» εταιρία, να συνεχίσουν την δραστηριότητα της επιχείρησης σε περίπτωση συνταξιοδότησης του ιδιοκτήτη ή πώλησής της.
- Ο διευθυντής της επιχείρησης χαιρεί μεγαλύτερης ηθικής νομιμοποίησης σε σύγκριση με τις παραδοσιακές εταιρίες λόγω του ότι εκλέχθηκε από τους ίδιους τους εργαζόμενους. Σπάνιες είναι οι περιπτώσεις όπου ένας διευθυντής οδηγείται σε παραίτηση πριν λήξει η θητεία του. Ενδεικτικά, ο μέσος όρος εκτέλεσης καθηκόντων ανέρχεται σε 20 έτη στο σύνολο των υφιστάμενων Scop.
- Η πρόβλεψη σημαντικού αποθεματικού εξασφαλίζει την ύπαρξη ιδίων πόρων για την ανάπτυξη και επενδυτική πολιτική της επιχείρησης.
- Οι Scop δραστηριοποιούνται σε όλους τους τομείς της οικονομίας (οικοδομή και δημόσια έργα, υπηρεσίες, βιομηχανία).
- Οι Scop εντάσσονται στο αγοραίο τμήμα της οικονομίας και είναι πλήρως εκτεθειμένες στον ανταγωνισμό. Αυτό δεν τις απέτρεψε στο να επιτυγχάνουν

ιδιαίτερως θετικά οικονομικά αποτελέσματα. Ειδικότερα, ο τζίρος και η προστιθέμενη αξία τους διπλασιάστηκε κατά την διάρκεια της τελευταίας 10ετίας. Το ποσοστό επιβίωσης αυτών των επιχειρήσεων ανέρχεται σε 57%, πέντε δηλαδή μονάδες πάνω από τον εθνικό μέσο όρο της χώρας. Αξιοσημείωτο είναι ότι στον βιομηχανικό τομέα, οι μικρομεσαίες Scop άντεξαν καλύτερα στις ανταγωνιστικές πιέσεις της παγκοσμιοποίησης σε σύγκριση με αντίστοιχες «κλασικές» εταιρίες.

- Σήμερα λειτουργούν περίπου 2000 Scop με 40.000 εργαζόμενους. Σε αυτές συγκαταλέγονται πρωτοπόρες επιχειρήσεις όπως η [ACOME](#) (δευτερογενής τομέας υψηλής προστιθέμενης αξίας με 1500 εργαζόμενους και 350 εκατομμύρια ευρώ κύκλο εργασιών), η [UTB](#) (κατασκευαστικός τομέας, 900 εργαζόμενους και κύκλο εργασιών 125 εκατομμυρίων ευρώ), η [SCOPELEC](#) (τηλεπικοινωνίες και ενέργεια, 720 εργαζόμενους και κύκλο εργασιών 90 εκατομμυρίων ευρώ) και η [ALMA](#) (πληροφορική)¹⁸.

5.4 Παραδείγματα από την Ελλάδα

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι αστικοί συνεταιρισμοί στην Ελλάδα διακρίνονται σε παραγωγικούς, καταναλωτικούς, προμηθευτικούς, πιστωτικούς, μεταφορικούς και τουριστικούς. Η ανάλυση των ευρύτερων οικονομικών και κοινωνικών οφελών που προκύπτουν από την λειτουργία των αστικών συνεταιρισμών στο σύνολό τους υπερβαίνει το πλαίσιο του παρόντος σημειώματος. Ειδικότερα, το παρόν σημείωμα θα περιοριστεί στην εξέταση των προοπτικών που εμπεριέχουν οι παραγωγικοί συνεταιρισμοί εργαζομένων για την ενίσχυση της απασχόλησης ως εναλλακτική στην προωθούμενη -από το σχέδιο νόμου- εκδοχή της κοινωνικής οικονομίας. Το γεγονός αυτό δεν υποτιμά σε καμία περίπτωση την σημασία των άλλων μορφών συνεταιρισμών που αποτελούν αναπόσπαστο μέρος της κοινωνικής οικονομίας. Τα παραδείγματα παραγωγικών συνεταιρισμών στην Ελλάδα φαίνεται να είναι σχετικά περιορισμένα στην Ελλάδα. Εντούτοις, έχουν καταγραφεί μια σειρά από αξιόλογες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το καφενείο «Παγκάκι» στο Κουκάκι (αυτοπροσδιοριζόμενο ως «εργατική κολεκτίβα»). Όπως σημειώνεται στην [ιστοσελίδα](#) του αστικού αυτού συνεταιρισμού:

¹⁸ Βλέπε σχετικά την έκθεση για τις 100 σημαντικότερες γαλλικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις (σελίδες 42-43 για τις SCOP).

http://www.entreprises.coop/UPLOAD/media/file/223_TOP100_webok.pdf

«η ιδέα ξεκίνησε από την κοινή ανάγκη να δώσουμε λύση στο πρόβλημα «εργασία». Οι περισσότερες από μας είμαστε νέες άνεργες, κάποιοι από μας εργαζόμενοι σε επισφαλή επαγγέλματα και σε συνθήκες εχθρικές προς κάθε έννοια αξιοπρέπειας και δημιουργικότητας. Θελήσαμε λοιπόν να δοκιμάσουμε έναν άλλο τρόπο εργασίας, συλλογικό, με σχέσεις σεβασμού, συντροφικότητας και αλληλεγγύης ανάμεσά μας (...) Δεν είναι όμως μια πρόταση που αφορά μόνο εμάς, ένα εγχείρημα για να λύσουμε το ατομικό πρόβλημα εργασίας της καθημέρας μας. Θέλουμε να αποτελέσει μια εμπειρία που θα χρησιμεύσει σε πολύ περισσότερους από εμάς. Η δράση μας εντάσσεται σε ένα συνολικό ρεύμα κοινωνικής αλλαγής, σε μια παγκόσμια κινηματική διαδικασία που αγκαλιάζει όλες τις πλευρές της ζωής, που αντιστέκεται στις κυρίαρχες συνθήκες, που εξερευνά και δημιουργεί νέους τρόπους ζωής. Πέρα από το εργασιακό, στο χώρο αυτό επιδιώκουμε να χωρέσουμε τις επιθυμίες μας συνολικά, στο βαθμό που είναι εφικτό. Με αυτό το κριτήριο προτιμήσαμε -στο μέτρο του δυνατού- τη συνεργασία με μικρούς παραγωγούς ή κοινότητες παραγωγών, επιλέξαμε να σερβίρουμε και να διακινούμε προϊόντα εναλλακτικού/αλληλέγγυου εμπορίου (καφέ από ζαπατιστικούς συνεταιρισμούς του Μεξικού, ζάχαρη από το Κίνημα των Χωρίς Γη στη Βραζιλία κ.ά.) διατηρώντας παράλληλα τις τιμές του καφεeneίου προσιτές σε όλους. Επίσης, επιλέξαμε να ακούμε και να προωθούμε μουσικές ελεύθερες (Creative Commons, Public Domain και ανεξάρτητες παραγωγές), επειδή δεν μας αρέσουν τα «πνευματικά δικαιώματα» που πνίγουν τη μουσική δημιουργία και οι καρποί τους μόνο στα χέρια των καλλιτεχνών δεν φτάνουν. Με το ίδιο κριτήριο επιλέγουμε και θέλουμε να λειτουργεί το καφεeneίο και ως χώρος φιλοξενίας εκδηλώσεων ενημέρωσης/προβληματισμού και πρωτοβουλιών που ανιχνεύουν δρόμους αυτοδιαχείρισης, αυτοοργάνωσης και άμεσης δράσης».

Το (πετυχημένο) παράδειγμα του καφεeneίου «Παγκάκι» διαφοροποιείται αισθητά από τις κοινωνικές επιχειρήσεις που προωθούνται στο πλαίσιο του υπό εξέταση νομοσχεδίου. Ειδικότερα, η «επιχείρηση» δραστηριοποιείται εντός της αγοράς, είναι δηλαδή εκτεθειμένη στον ανταγωνισμό. Το γεγονός αυτό παρουσιάζει διάφορα πλεονεκτήματα. Πρώτον, η επιχείρηση δεν είναι εξαρτημένη από κρατική ή κοινοτική χρηματοδότηση. Δεύτερον, το εγχείρημα δεν εγκλωβίζει τους άνεργους σε μια υποβαθμισμένη αγορά εργασίας χωρίς πραγματικές προοπτικές εργασιακής και οικονομικής χειραφέτησης. Επίσης, μπορούν να προστεθούν δύο ακόμα παρατηρήσεις. Πρώτον, η επιχείρηση από μόνη της επέλεξε να συμβάλλει σε στόχους «συλλογικού συμφέροντος» (χαμηλές τιμές, συνεργασία με μικρούς παραγωγούς, πολιτιστική δράση, κ.λπ.). Δεύτερον, η επιχείρηση, λόγω της δίκαιης κατανομής των οικονομικών πλεονασμάτων μεταξύ εργαζομένων, συμβάλλει στην άμβλυση

της κρίσης αναδιανομής που συνιστά και την βαθύτερη αιτία της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008. Συνολικά, το «αυθόρμητο» παράδειγμα του «Παγκάκι» συνιστά τεκμήριο ότι ο αστικός εργατικός/παραγωγικός συνεταιρισμός αποτελεί μια ελπιδοφόρα προοπτική για την βιώσιμη και ταυτόχρονη επίτευξη πολλαπλών στόχων γενικού συμφέροντος όπως (α) πραγματική συμβολή στην εργασιακή ένταξη ανέργων (β) ανεξάρτητη (μη κρατικοδίαιτη) λειτουργία (γ) συμβολή σε ευρύτερους κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς και πολιτισμικούς στόχους (δ) καλύτερη κατανομή του πλούτου και συμβολή στην οικονομική δημοκρατία (βλέπε επίσης το [καταστατικό](#) του συνεταιρισμού).

6. Συμπεράσματα

- Το νομοσχέδιο στηρίζεται σε μια αντίληψη περί κοινωνικής οικονομίας που μπορεί να χαρακτηριστεί ως «κοινωνικοφιλελεύθερη» (social liberal). Το σχέδιο νόμου εστιάζει στην εργασιακή και κοινωνική ένταξη ευπαθών και περιθωριοποιημένων ομάδων του πληθυσμού ή/και στην κάλυψη κοινωνικών αναγκών, αμφισβητώντας με τον συγκεκριμένο τρόπο, τον ρόλο του κράτους ως προς την άσκηση της κοινωνικής πολιτικής. Συνολικά, η κοινωνική οικονομία στο παρόν σχέδιο νόμου νοείται ως «υπολειμματικό» τομέα της καπιταλιστικής οικονομίας. Το γεγονός αυτό δημιουργεί μια στρεβλή εικόνα για το εύρος, τα χαρακτηριστικά και τον ρόλο της κοινωνικής οικονομίας σε διεθνές επίπεδο, ακυρώνοντας εν μέρει τις υπαρκτές προοπτικές αξιοποίησης του θεσμού στο πλαίσιο ενός ευρύτερο κοινωνικού, οικονομικού και θεσμικού μετασχηματισμού. Επίσης, δυσχεραίνεται η συμμετοχή των φορέων που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα στις συζητήσεις και στις πρωτοβουλίες άσκησης πολιτικής που αναπτύσσονται διεθνώς και, **αντίστοιχα**, η κατανόηση εκ μέρους φορέων του εξωτερικού, της μορφής που λαμβάνει η κοινωνική οικονομία στην χώρα.
- Οι άνεργοι εντάσσονται στις ευπαθείς ομάδες πληθυσμού γεγονός που μαρτυρεί την επικράτηση **μιας προνοιακής αντίληψης** στις ασκούμενες πολιτικές απασχόλησης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την εμπλοκή της Τ.Α στις κοινωνικές επιχειρήσεις μέσω προγραμματικών συμβάσεων, ενέχει κινδύνους καταστρατήγησης του θεσμού όπως διαπιστώθηκε στο παρελθόν σε περιπτώσεις πιλοτικών εφαρμογών κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα.
- Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ένταξης (ευπαθών ομάδων) δύνανται, κατά την άποψη του συντάκτη, να συμβάλλουν στην κοινωνική συνοχή, αρκεί να τηρούνται αυστηρά

κριτήρια αναφορικά με την λειτουργία, στελέχωση και αξιολόγηση αυτών των επιχειρήσεων.

- Η διεθνής αλλά και εγχώρια εμπειρία επιβεβαιώνει ότι η κοινωνική οικονομία δύναται να αναπτυχθεί και στο αγοραίο τμήμα της οικονομίας με ιδιαίτερως θετικά αποτελέσματα τόσο σε οικονομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο, συμβάλλοντας στην ενίσχυση των ποιοτικών και ποσοτικών χαρακτηριστικών της απασχόλησης, στην καλύτερη κατανομή του παραγόμενου πλούτου και, εντέλει, στην ενίσχυση της οικονομικής δημοκρατίας (Scop, Sociedades Laborales, κ.λπ.). Το νομοσχέδιο του Υπουργείου Εργασίας εκτιμάται ότι αγνοεί την εν λόγω προοπτική, προωθώντας μια μορφή κοινωνικής οικονομίας που εστιάζει σε κοινωνικές κυρίως δραστηριότητες, γεγονός που ενέχει μια σειρά από κινδύνους (π.χ. υποβάθμιση ποιότητας και ποσοτικής επάρκειας κοινωνικών υπηρεσιών, εγκλωβισμός εργαζομένων σε υποβαθμισμένη αγορά εργασίας, κ.λπ.) πέραν του κόστους ευκαιρίας από την μη ανάπτυξη εργατικών παραγωγικών συνεταιρισμών.
- Η κοινωνική οικονομία αποτελεί ένα ελπιδοφόρο και ραγδαία αναπτυσσόμενο τομέα σε παγκόσμιο επίπεδο. Η Αριστερά καλείται να πρωταγωνιστήσει στο εν λόγω πεδίο για να αποτρέψει την επικράτηση σε θεσμικό και κοινωνικό επίπεδο της νεοφιλελεύθερης εκδοχής προς όφελος πρωτοβουλιών που στοχεύουν, αντιθέτως, σε μια νέα μορφή ρύθμισης των κοινωνικών και οικονομικών δραστηριοτήτων. Στην κατεύθυνση αυτή, ο Π. Παπαδόπουλος σημειώνει σε άρθρο στην Αυγή¹⁹ ότι *«εκτός από το γενικότερο θέμα των «στρατηγικών μετάβασης» και της δημιουργίας «εναλλακτικών μοντέλων» μέσα στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας --συζήτηση ακόμη ανοιχτή--, ζητήματα όπως η οργάνωση του χώρου εργασίας και η ιεραρχία, ο τρόπος λήψης αποφάσεων και τα εργατικά δικαιώματα μπορούν να τεθούν σε νέα βάση (...) συγκεκριμένα παραδείγματα κοινωνικών επιχειρήσεων και οργανισμών όσο και ο δημοκρατικός χαρακτήρας της κοινωνικής οικονομίας δείχνουν ότι εν πολλοίς ο χώρος είναι ανοιχτός σε διαμόρφωση από τα κάτω και οι κοινωνικοί συσχετισμοί που θα προκύψουν είναι πολύ πιο σημαντικοί από οποιοδήποτε σχεδιασμό (...)* Η κατεύθυνση που θα πάρει η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα δεν εξαρτάται τόσο από τις αποσπασματικές και βιαστικές ρυθμίσεις της κυβέρνησης όσο από τον βαθμό ενεργοποίησης των πολιτών και τον συσχετισμό που θα δημιουργηθεί στην κοινωνία. Η κοινωνική Αριστερά, με την

¹⁹ «Η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα και το σχετικό νομοσχέδιο», Πάνος Παπαδόπουλος, Αυγή, Ενθέματα, 27/3/2011, <http://www.avgi.gr/ArticleActionshow.action?articleID=607247>

τόση εμπειρία της στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεγγύης, δεν μπορεί να λείπει από αυτή τη συζήτηση που μόλις τώρα ξεκινάει».

Συνολικά, κρίνεται αναγκαία η καταγραφή και αξιολόγηση των μορφών κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα, η σύναψη επαφών με φορείς που εντάσσονται στην λογική της «αλληλέγγυας οικονομίας», η δημιουργία σχέσεων με διεθνείς ερευνητικούς οργανισμούς και αντιπροσωπευτικούς φορείς. Οι διεργασίες αυτές θα πρέπει να πραγματοποιούνται στην βάση μιας διεπιστημονικής ομάδας, που να συνδυάζει το θέμα της κοινωνικής οικονομίας με:

- Την πολιτική απασχόλησης και την ανεργία.
- Το μέλλον του Κράτους Πρόνοιας στον 21^ο αιώνα και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού.
- Την εδραίωση ενός νέου αναπτυξιακού υποδείγματος ικανού να συμβάλλει στην άμβλυση των διευρυνόμενων ανισορροπιών μεταξύ εργασίας και κεφαλαίου.
- Την άμβλυση της κλιματικής αλλαγής, την ορθολογική χρήση των φυσικών πόρων και την προστασία του περιβάλλοντος.
- Την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και κυρίως την άρση των θεσμικών εμποδίων που προκύπτουν από την διάρθρωση της κοινωνικής οικονομίας με την ενιαία αγορά και ειδικότερα, τους κανόνες ανταγωνισμού.

Βασική βιβλιογραφία

- Boulianne, M., Ortiz, H., Fraisse, L. (2005) “Economie Solidaire: Propositions pour un autre modele de developpement”, Cahiers de propositions pour le XXIe siècle, Editions Charles Leopold Mayer.
- Γείτονα Μ. κ.ά. (2005), “Civil Society’s Sectors of Development and the Impact on Employment”, *Research Paper*, University of Thessaly, Department of Economics, (in Greek).
- Defourny, J., Nyssens, M. (2008) “Social Enterprises in Europe: Recent trends and developments”, EMES, Working Paper No 08/01.
- Fremeaux, P. (2011) “Et si l’économie sociale et solidaire changeait d’échelle?”, Alternatives Economiques Poche, No 49, Avril 2011.
- Gutierrez, A.C.M., Lopez, S.M., Perez de las Vacas, G.L. (2008) “Labour Managed Firms in Spain”, *Revista De Economia Publica, Social y Cooperativa*, n 62, Special Issue, October 2008, p. 61-85.
- Lopez, J.C., Diaz Foncea, M., Marcuello Servos, C. (2009) “Sociedades Cooperativas y Sociedades Laborales en Espana: Estudio de su contribucion a la creacion de empleon y al crecimiento economico”, *Revesco* No 98, Segundo Cuatrimestre 2009.
- Μητροσύλη, Μ. (2007) «Μελέτη του θεσμικού και νομικού πλαισίου της Κοινωνικής Οικονομίας», Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής.
- Σακελλαρόπουλος, Θ., Οικονόμου, Χ. (2007) «Στοχευμένες μελέτες ανάπτυξης κοινωνικής επιχειρηματικότητας», Κέντρο Κοινωνικών και Οικονομικών Ερευνών, Πάντειο Πανεπιστήμιο.